

են եկեղեցու խորանի հարթակի, մնացածները՝ աստիճանների ու պատերի վրա²⁶¹:

Կիլիկից ընդամենը մեկ արձանագրություն է հրապարակվել՝ տյն էլ շնորհիվ Աղբյուրմանի հայոց եկեղեցու քահանա Երեմիա Ապրիլյանի, որը 1910 թ. Բեսարարիայի Բուզաղի վայրում հայտնաբերել է սպիտակ մարմարե տապանաքարեր, որոնցից մեկի վրա փորոգրված է եղել.

621.

Այս է առաջին հանգստեան Բրլցի տիրացու Մելքոնի դուստր Եղիսաբեթի, որ իոխեցաւ թուին ՌՄԺԴ (1765) ապրիլի 7-ին:

Հրատ. Մելիքսեթ- Բեկ, Из материалов..., с. 12,

«Արարատ», 1912, հունվար, էջ 66:

Քիլիկի ուղղափառ եկեղեցում Քուչակ-Հովհաննիսյանը նկատել է վեց տապանաքար, որոնք օգտագործվել են սալարկելու և քարե աստիճաններ կառուցելու նպատակով: Մեծ մասի արձանագրերը եղել են եղծված: Նա մեջբերում է հետևյալ երկուսը.

622.

Այս է առաջին հանգստեան Պրստեցի (Բըստեցի--Գ. Գ.) Ապրհարի (գուցե Ապրհամի--Գ.Գ.) որդի Գրիգորին, որ հանգեաւ ի կեանս ՌՃ (1651):

Հրատ. Древности Восточные, т. II, Вып, 3, с 60.

623. Այս է տապան հանգստեան Դեւթրցի Մելեգումի կողակցին Աննայի. ՌՃՂԵ(1746), ապրիլի ԺԸ(18)-ին:

Հրատ. Кучук-Иоаннесов, т. II, Вып, 3, с 60.

624. Տապանաքար, որի արձանագրությունը պրակում ղետեղել ենք Արշ. Թորամանյանի վերծանումով:

ԿԱ ՏԱՊԱՆԻՍ ԱՅՍ ՊԱՀԵՍՏԻ ՀԱՍԵԱԼ ԱՄԱՑ ՔԱՂՅՐԱՆՎԱԳ ՈՄՆ ԱՂԱԽՆԻ ՎԱՐԺԱՄԱԲ Գ ՅԱՏՈՒԿ Խ/ ՅԵՐԿՐԻԻ ՄԱՐԶՎԱՆՑԻ, ԵԹՈՂ ԾՆՈՂՍ. ՈՐԴԻ ՄԱՀՏԵՍԻ ՀԵՏԵԻԵԼՈՎ...

Հրատ. А. Тораманян, Из истории, 64

ԲԵԼԳՈՐՈՂ-ԴՆԵՍՏՐՈՎՍԿԻ

(ՆԱԽԿԻՆ՝ՏԻՐԱՍ, ԶԻԹԱԹԵԱ-ԱԼԲԸ, ԱՂՔՐՄԱՆ, ԱԿԿԵՐՄԱՆ)

Դնեստր գետի ափին գտնվող այս բերդաքաղաքը եղել է հայաշատ գաղութներից մեկը: Մ. Բժշկյանի շրջագայության ժամանակ այստեղ ընկվելիս է եղել ավելի քան 150 հայ ընտանիք²⁶²: 1861 թ. վիճակագրական տվյալներով հայերի քանակը այս քաղաքում կաղմել է 926 մարդ²⁶³: Ունեցել են երեք եկեղեցի²⁶⁴, որոնցից մեկը՝ ս. Օգոսենտը ցարդ պահպանվել է Կուղնեցովի փողոցի վրա (Կուղնոցովի N 1) և վերածվել է կրոնի պատմության թանգարանի: Եկեղեցուն կից

261 Ա. Խ. Թորամանյան, էջ 57:

262 Մ. Բժշկյան, էջ 217:

263 Ա. Թորամանյան, ԳԶՎ. աշխ. , էջ 8:

264 Л. М. Меликст-Бекоев, Армянские древности в Аккермане, Тифлис, 1911, с. 27.

գործել է Հայոց երկսեռ. դպրոցը, ուր գասավանգել են մայրենի լեզվով²⁶⁵:

Ա. Օգսենար ուղղանկյուն Հասակագծով միագահիճ քարաշեն աաճար է, որի կենարոնական արեելյան խորանի աջ և ձախ կողմերում կառուցված են փոքրիկ ավանդաաներ: Ողջ շինությունը կիսով չափ թաղված է հողի մեջ և հիշեցնում է առաջին քրիստոնեական աաճարները, «երր արարողությունը կաարվում էր ներքնաաներում»²⁶⁶: Անցյալ դարի 80-ական թվականներին լինելով ասանդ, պաամարան Պ. Ա. Բաայուշկովը հեաեյալ կերպ է նկարագրում ս. Օգսենար. «Ճարարապեաական անսակեաից ունենելով ըաղիլիկ ոճ, - գրում է նա, - եկեղեցին Համարյա բարձրության կիսով չափ գանվում է գեանի մեջ ե. ներս մանելիս անհրաժեշտ է իջնել 12 ասի-ճան»²⁶⁷: Տաճարի և նրա մանրամասների ճարարապեաական վերլուծությունը Հանգամանորեն տրված է պրոֆ. Ա. Խ. Թորամանյանի՝ վերջերս լույս անսած աշխաաության էջերում²⁶⁸:

Հայաղղի պաամարան Գրիգոր Կոյլավը, հիմք ունենալով քաղաքի Հայկական եկեղեցում եղած 967 թ. արձանագրությունը, ենթադրում է. որ Հայերը Ակկերմանում բնակություն են Հաստաաել գեոուս X դարից: Նույն կարծիքին է նաև Լ. Մելիքսեթ-Քեկը²⁶⁹: ԸնգՀակաոալը, Քու-չուկ-ՀովՀաննիսյանը գանում է. որ այդ արձանագրությունը անդափոխվել է այլ վայրից և գեանեղվել է Ակկերմանի Հայոց եկեղեցու պաաի մեջ²⁷⁰: Հ. Աիրունու.Համողմամը՝ Հայ աղգարնակչությունը հիշյալ քաղաքում Հասաաավել է XII դարից²⁷¹, իսկ որոշ ուսումնասիրողների կարծիքով՝ XIII դարից²⁷² կամ ավելի ճեշտ՝ 1331 թվականից²⁷³, երր մայր երկրից կաարավեց դանգվածային արաաղաղթ.դեպի օաար երկրներ: Պրոֆ. Ա. Խ. Թորամանյանը, ըաղմաթիվ վկայությունների հիման վրա, քննարկում է այս վարկածները՝ աալով սպաոիչ պաաասիաններ²⁷⁴: Մեղ Հավանական են թվում ինչպես Ա.Կոչուբինսկու²⁷⁵, այնպես էլ Լ. Մելիքսեթ-Քեկի²⁷⁶ կարծիքները, ըսա որոնց՝ Ակկերմանի հին Հայկական եկեղեցին կառուցվել է XV դարում, մինչև թուրքերի՝ 1484 թ. ներխուժումը, ապա այրվել 1511թ. մեծ հրգեհի ժամանակ²⁷⁷:

Ա. Օգսենա եկեղեցին ունի սագաշեն ծածկ: Զույգ մուաքերից մեկը Հարավից է, մյուսը՝ արեմուաքից: Մուաքերի առջև մարմարակերա աասլանաքարեր են, որոնց արձանագրությունները թվագրված են XV-XVIII դարերով: Ներքուսա, պաաերի մեջ ագուցված են հիմնականում արձանագրված գեղաքանգակ խաչքարեր: Համաձայն աջ ավանդաաան արեելյան պաաին հենած շինարարական արձանագրության վկայության՝ ս. Օգսենար կառուցված է 1699 թ. , Ակկերմանի Հայ վաճառականների և այլ Հավաաացյալների միջոցներով: Աակայն այդ արձանագրությունը

265 Տե՛ս «Արարատ» 1870, ապրիլ, N 12, էջ 305-306

266 А. Зашук, Материалы для географии и статистики России. Бессарабская область, СПб, 1862, с.138.

267 П. А. Батюшков, Бессарабия. Историческое описание , СПб, 1882, с 72. См. также: Л.С.Берг, Бессарабия, Страна, людн, хозяйство, СПб, 1918, с. 133-134.

268 Ա. Խ. Թորամանյան, նշվ. աշխ., էջ 10-17:

269 Меликсет_Беков, Армянские древности в Аккермане (в Бессарабии),с 5.

270 X. И. Кучук-Иоаннесов, Старинные армянские надписи..., М., 1903, т. II, вып. III, с. 64.

271 H. Dj. Sirulii, Tara vovodului Stefan, Bucuresti, 1941, էջ 11-12.

272 G. Avachian. Cetatea-Alba-, 1928, էջ 71-72.

273 П. А. Батюшков, Историческое описание..., с. 72.

274 Ա. Խ. Թորամանյան, նշվ. աշխ., էջ 8:

275 А. Кочубинский, Тура(Тирас)-Белгород-Аккерман и его новая лапидарная надпись, ЗООИД, Одесса, 1901, т. XXIII, ч. I, с. 121.

276 Меликсет-Беков, Армянские древности в Аккермане, с. 17.

277 Ա. Վ. Գրիգորյան, Վեմեաիկյան տարեգրություն, «Լրաբեր հաս. գիտ.», 1980, N 5, էջ 96:

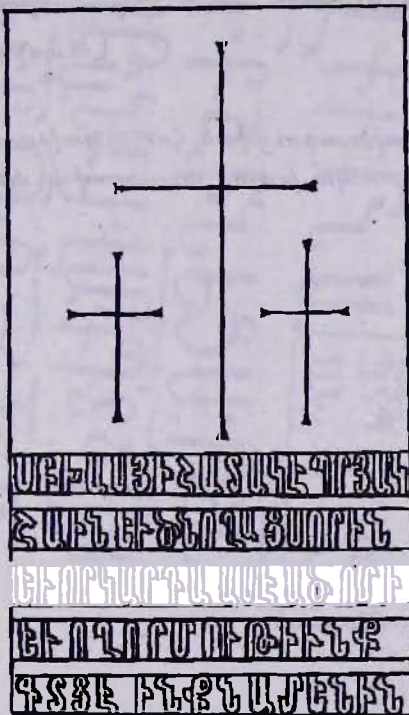
ավելի ստույգ վերաբերում է նորոգման և ոչ կառուցման աշխատանքներին, քանի որ եկեղեցու ներսի պատի արձանագրությունները թվագրված են XV դարի առաջին կեսով: Եկեղեցու ընդհանուր հղած հին գերեզմանոցն այժմ գոյություն չունի. այն իսպառ ոչնչացվել է դարիս 70-ական թվականների սկզբին: Վերջին նորոգումների ժամանակ առաջին ներսի և նախասրահի պատերին բացվել են հետաքրքիր որմնանկարներ, որոնց տակ կան Հայերեն Հիշատակագրություններ:

Ավարտելով մեր խոսքը Ակկերմանի Հայոց գաղութի մասին՝ նշենք, որ այն ունեցավ երկար կյանք. թեև 1792 թ. Եկապետինա Բ-ի հրովարակով Ակկերմանի Հայ աղագարակչության ղեկավար մասը անդափոխվեց Գրիգորիոսյան: Պրոֆ. Լ. Մելիքսեթ-Բեկի ուսումնասիրության շրջանում այսպեղ գեո.ևս ապրում էր շուրջ 100 Հայ ընտանիք²⁷⁸, որոնց անդամները կոչում էին «Հերմեն» կամ «Ժերմեն» /hermen, germins/: «Կասկած չկա, - գրում է Ա. Կոչուբինսկին, - որ քնքշագին հնչող «hermins»-ի անվանք է Հասկանալ Հայերին»²⁷⁹:

Հայեր են ապրել նաև Ակկերմանի մոտ գտնվող Շարո գյուղում, որանդ նրանք ունեցել են ս. Գևորգ թաղածածկ եկեղեցին՝ կառուցված Դնեսար գետի ափին:

Ս. ՕԳՍԵՆՏ ԵԿԵՂԵՑԻ

625. Խաչքար, սպիտակ մարմարից (97,5x 41,5սմ) աղուցված է ձախակողմյան ավանդատան պատին: Կենտրոնական խաչքարի անկյուններում՝ մեկական փոքրիկ խաչեր, որոնց տակ՝ 5 տող:

ՄԲ ԽԱԼԶ ԵՍ ԹԻՇԱՏԱԿ Է ՊՐ
ՅԱԿԱՆ/ԲՇԱԻՆ ԵԻ ԾՆՈՂԱՑ ՍՈՐԻՆ/ ԵԻ
ՈՐ ԿԱՐԴԱ՝ ԱՍԷ ԱԾ ՈՂՈՐԱԽ ԵԻ ՈՂՈՐ-
ՄՈԹԻԻՆՔ/ ԳՏՑԷ ԻՆՔՆ ԱՏԵՆԻՆ:

Հրատ. Кучук-Иоаннесов, 33, Меликсет-
Беков, 32, Ա. Թորամանյան, 22:

278 Լ. Մելիքսեթ-Բեկ, Աշվ. աշխ., էջ 14:

279 Ա. Кочубинский, Աշվ. աշխ., էջ 86, ծանոթ. 1:

626. Աջակողմյան ավանդատան հարավային պատին ագուցված սպիտակ մարմարե խաչքարին՝ 3 տող.

ՄԲԻԱԶՍԸՆԴԵԱԿՆՈՒԱՄՔՓԻՉԵ
ՈՐՄԲՆԵԱՆԱՆՈՒՆԿՈՋԻՆՍԱՅԻՇԱՏԱԿԵ
ՏԻԿԱՔԵՆԾՆՈՒԱՅՄԱՔԻԹՎՊՂԵ:

ՄԲ ԽԱԶՍ ԸՆԴՐԵԱԼ ԱՆՈՒԱՄՔ ՓՐԿՁԻՆ/. ՈՐ ՄԲ ՆՇԱՆ ԱՆՈՒՆ ԿՈՋԻՆ ՍԱ ՅԻՇԱՏԱԿ Ե/ՏԻԿԱՐԻՆ ԵՒ ԾՆՈՂԱՑ ՆՈՐԻՆ: ԹՎ. ՊՂԵ (1446):

Հրատ. Меликсет-Беков, 30, Ա. Թորամանյան, 19:

Լուսանկ. 164

627. Աջակողմյան ավանդատան արևելյան պատին ագուցված հուշատախտակին, որի երկու կողմերում՝ վերուստ՝ փոքրիկ գծախաչեր, ապա խոշոր տառերով և փակագրերով.

ՅԻՇԱՏԱԿ Է՝ ՄԲ ԽԱԶՍ ԿԱՐԱՊԵՏ ՏԼԻՐԱՅԻՆ.

Գծախաչերի շուրջ.

ՄԲ ԽԱԶՍ ՊԱՀԱՊԱՆ ԱՅՏԻՆԻՆ:

628. Ապա՝ փակագրերով.

[illegible]

ԱՅՏԻ	ԱՅՏԻ
ՆԻՆ	ՆԻՆ

ԿԱՄԱԻՆ ԱՆՄԱՀԻՆ/ ԱՅ ՄԵՔ
ԱՂՔՐՄԱՆԱ/ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՔ
ԵՒ ՎԼԱՅԼԱՌԱԿԱՆ ԴՇԻ-
ՆԵՑԱՔ ԶՍՔ/ ՕԳՍԷՆՏ
ԵԿԵՂԵՑԻՍ

ՆՊԱՍՏՈՒԹՆԱՄԴ ԱԹԱՆԱՍ
ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ

ԾԱՅՐԼԱՂՑՈՒ:

ԱՂԱԶԵՄՔ ՅԻՇԵԼ ԼԻ՝ ՏԷՐ.
ԹՎԻՆ՝ ՌՃԽԸ(1699):

Հրատ. Կучук-Իօաննեսօվ, 32- սխալաշատ, Մելիքսեթ-Բեօվ, 24,
Ա. Թորամանյան, 20, Իշ Իստորի, 11

Հոլաանկ. 165

629. Զախակողմյան ավանդաաան արևելյան պաահին ագուցված մարմարակերտ
հուշասալին՝ ուղղակի առոերով 2 աող.

ՏՐ ԱԾ ՅՍ ՔՍ. ԹՎԻՆ ՌՃԾԲ (1703). ՅԻՇԱՏԱԿ Է ՎԷՄՍ ՏԱՆԱԿ/ԵՐՑԻ ԽՕՃԱ ՄԵՍ-
ՐՕԲԻՆ, ԵՂԲԱՐԻ/ՊԱՂՏԱՍԱՂԻՆ. Ի ԴՈՒՌՆ ՍԲ ՅՕՀԱՆՆԻՍԻՆ:

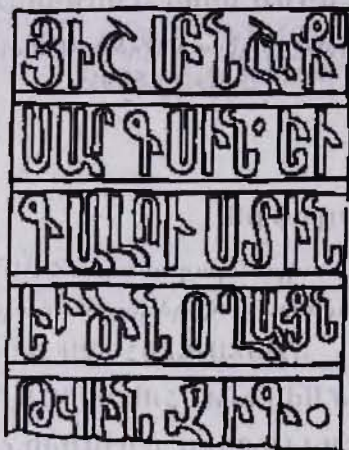
Մանոթ. Տանակերտ գյուղը գանվում է Գողթնի Վանանդաճորի մոա՝ Դոնիս (Տրոնիս) գյու-
ղին կից, Տանակերտ ըլրի լանջին²⁸⁰:

Լ. Մելիքսեթ-Բեկը Պաղտասար անունը վերծանել է Պաղասուր:

Հրաա. Меликсет-Беков, 27-28, Ա. Թորամանյան, 21:

Լուսանկար. 166

630. Խաչքար (29,5x16սմ), ագուցված է հյուսիսային պաահին՝ ներքուստ, ըեմի մոա:
Գանվում էր ձեմի աակ. մաքրելուց հեաո վերծանվեց 3 աող.

ՅԻՇԱՏԱԿ ԷՄՐ ՆՇԱՆՔՍ/ՍԱՐԳՍԻՆ
ԵԻ/ ԳԱԼՈՒՍՏԻՆ ԵԻ ԾՆՈՂԱՑՆ.
ԹՎԻՆ ԶԻԳ (1474):

Հրաա. Ա. Թորամանյան, 20,
Кучук- Иоаннесов, 32, Меликсет-
Беков, 31.

Լուսանկ. 166ա

631. Եկեղեցու արևմյան մուգքի առջև գանվող սպիաակ մարմարակերտ աաալա-
նաքարին՝ 6 աող.

Հրաա. Истории, 99

Լուսանկ. 180

280 Եռվ. Լաաաան. «Ազգագրական հանդէս», 11, Թիֆլիս, 1904, էջ 316

ԱՅՍԷ ՏԱՊԱՆՀԱՆԳՍՏ
ԵՆԵՐԵՒԱՆՌԳԻՂԵՆ
ԱՄՐԵՍՅԻԱՐԳԱՐԻՈՐ
ԴԻԱԿԱՔԻՆՈՐԻՆԵՑԻ
ԱՌՔՍԹԵՆԻՃԿԻԱՊՏԵ
ՄԲԵԲԻՒԻՒՐ՝

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՀԱՆԳՍՏ/ԵՆ ԵՐԵՒԱՆՈՒ ԳԻՂԵՆ ԿԱՄՐԵՍՅԻ ՄԱՐԳԱՐԻ ՈՐԴԻ Ա-
ԻԱՔԻՆ, ՈՐ ՓՈԽԵՑԱԻ/ԱՌ ՔՍ ԹՎԻՆ ՌՃԿԲ (1713), ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ ԻԲ (22):

Լուսանկ. 167

632. Նախորդի մոտ, տապանաքար, սպիտակ մարմարից, վրան՝ 5 տող.

ԱՅՍԷ ՏԱՊԱՆՀԱՆԳՍՏԵՆԵՐ
ԵՆԵՐԵՒԱՆՌԳԻՂԵՆ
ԱՄՐԵՍՅԻԱՐԳԱՐԻՈՐ
ԴԻԱԿԱՔԻՆՈՐԻՆԵՑԻ
ԱՌՔՍԹԵՆԻՃԿԻԱՊՏԵ
ՄԲԵԲԻՒԻՒՐ՝

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՀԱՆԳՍՏԵՆ ԵՐԵՒԱՆՈՒ ԳԻՂԵՆ ԿԱՄՐԵՍՅԻ ՅԱՐՈՒԹԵՆԻ ՈՐԴԻ
ԱՂԱՊԱՊԻՆ, ՈՐ ՓՈԽԵՑԱԻ/ԱՌ ՔՍ ԹՎԻՆ ՌՃԿԲ (1713), ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ Ը (8)-ՈՒՄՆ:

Լուսանկ. 168

Եկեղեցու հարավային շքամուտքից ներս գտնվող փոքրիկ նախասրահի աջ և ձախ կողմե-
րում իրար կից գտնվում է սպիտակ մարմարից կերտված 7 տապանաքար, որոնցից երկուսի նախ-
շերն ու գրությունները մաշվել, եղծվել են, իսկ մյուսներինը՝ հաջողությամբ ընթերցվում են: Ի
գեպ, այս նախասրահի պատերին 1983 թ. հայտնաբերվեցին ընդհանուր լավ պահպանված որմ-
նանկարներ՝ մարգկային գեմքեր, այլևայլ կառույցների պատկերներ, սև մեկանով կատարված մա-
կագրություններ:

633. Տապանաքար, սպիտակ մարմարից. գտնվում է նախասրահում: Վրան՝ 20 տո-

ՄԱՅԻՔ ԱՅՍ ԶՈՒԱՐԹ ՊԱՏԱՆԻՆ
ՈՐԴԻ ԲՐՈՋ ՆՈՒՐԱԿԻՆ
ԷՋՄԻԱՇՆԻ ՍԲ ԱՄՈՆ ՈՒՆ
ՏԵՐ ԴԱՆԻԷԼ ԱՐԶԻ ՊԵՏԻՆ,
ՊԱԵԱԶԻՏՑԻ ԵԼՈՎ ՍԸՄԻՆ
Ի ՅԱՂՔԻՐՄԱՆ ԱՅՍ ՔԱՂԱՔԻՆ.
ԸՍՏ ԸՆԹԱՑԻՑ ԱՄԱՆԱԿԻՆ
ՅԵՐԿԻՐ ՕՏԱՐ ՊԱՆԴԵՏԱԳԻՆ
ԶՈՒՐԿ Ի ԲԱՆԻՑ ԱՄԵՆԵԼԻՅԻՆ
ՅԵՂԲԱՐՑ ԵՒ ՄԱՐՑԻ Ի ԳԹՈՑ ՆՈՑԼԻՅԻՆ:
ԶՀՐԱՄԱՆ ԱՆԴԱՐՋ ԿԵՆԱՐԱՐԻՆ
ՎԵՐԱԲԵՐԵԱՑ ՅԻՐՈՒՄ ԱՆՁԻՆ
ԷԼԻՔ ԶԻՐՍՆ ԲՈԼՈՐՈՎԻՆ,
ԵԹՈՂ Ի ՍՈՒԳ ՅՈՑԺ ՏՐՏՄԱԳԻՆ,
ԶՈՒԵԱՑ ԶՉՈՒՍ ՅԱԻՏԵՆԻՆ
Ի ՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԻՐ ԶԱՍԱԿԻՆ.
ԶԱՅՑԵ ԱՐԴ ՄԵՆ ՄԻ ԶՈՂՈՐՄԻՆ
Ի ԴԻՊՈՂԱՑԻ ԻՐՈՑ ՇԻՐՄԻՆ:
1247 թվին (1798)
ԱՊՐԻԼԻ 21

ՄԿՐՏԻՉ ԱՅՍ ԶՈՒԱՐԹ ՊԱՏԱՆԻՆ
ՈՐԴԻ ԲՐՈՋ ՆՈՒՐԱԿԻՆ
ԷՋՄԻԱՇՆԻ ՍԲ ԱՄՈՆ ՈՒՆ
ՏԵՐ ԴԱՆԻԷԼ ԱՐԶԻ ՊԵՏԻՆ,
ՊԱԵԱԶԻՏՑԻ ԵԼՈՎ ՍԸՄԻՆ
Ի ՅԱՂՔԻՐՄԱՆ ԱՅՍ ՔԱՂԱՔԻՆ.
ԸՍՏ ԸՆԹԱՑԻՑ ԱՄԱՆԱԿԻՆ
ՅԵՐԿԻՐ ՕՏԱՐ ՊԱՆԴԵՏԱԳԻՆ
ԶՈՒՐԿ Ի ԲԱՆԻՑ ԱՄԵՆԵԼԻՅԻՆ
ՅԵՂԲԱՐՑ ԵՒ ՄԱՐՑԻ Ի ԳԹՈՑ ՆՈՑԼԻՅԻՆ:
ԶՀՐԱՄԱՆ ԱՆԴԱՐՋ ԿԵՆԱՐԱՐԻՆ
ՎԵՐԱԲԵՐԵԱՑ ՅԻՐՈՒՄ ԱՆՁԻՆ
ԷԼԻՔ ԶԻՐՍՆ ԲՈԼՈՐՈՎԻՆ,
ԵԹՈՂ Ի ՍՈՒԳ ՅՈՑԺ ՏՐՏՄԱԳԻՆ,
ԶՈՒԵԱՑ ԶՉՈՒՍ ՅԱԻՏԵՆԻՆ
Ի ՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԻՐ ԶԱՍԱԿԻՆ.
ԶԱՅՑԵ ԱՐԴ ՄԵՆ ՄԻ ԶՈՂՈՐՄԻՆ
Ի ԴԻՊՈՂԱՑԻ ԻՐՈՑ ՇԻՐՄԻՆ:

1247 թվին (1798)

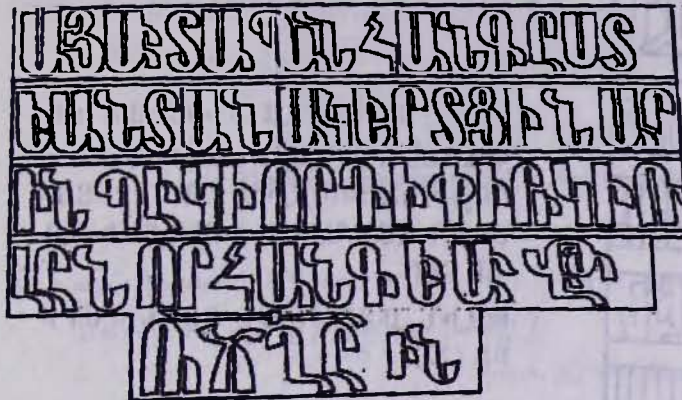
ԱՊՐԻԼԻ 21

Ծանոթ. 1. Նույնատիպ արձանագրություն Բուլղոկ-Հովհաննիսյանը նկատել է Ակկերմա-
նից 5 կմ հեռավորության վրա գտնվող մի վայրում, Դենեսար գետի ափին: Նրա ասելով՝ դա Հակոբ
Երևանցուն՝ 1715 թ. թողած արձանագրությունն է, որը չի մեջբերում:

2. Հիշատակված Դանիել արքեպիսկոպոսը 1802 թ. ընտրվեց կաթողիկոս և գահակալեց 6
տարի:

Հրատ. Кучук-Иоаннесов, 34, Меликсет-Беков, 33, Из истории, 23-24
Լուսանկ. 169

634. Տապանաքար, սպիտակ մարմարից, նախորդի կողքին. վրան քանդակված են երկնասուլյղ նոճիներ և կենաց ծառ: Ստորև՝ 5 տող.

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՀԱՆ-
ԳԸՍՏ/ԵԱՆ ՏԱՆԱԿԵՐՏՑԻ
ՆԱՐ/ԻՆ ՊԵԿԻ ՈՐԴԻ ՓԻՐԻ-
ԿԻՈՒ/ ԼԸՆ, ՈՐ ՀԱՆԳԵԱԻ
ԹՎԻՆ ՌՃՂԸ(1749)-ԻՆ:

Հրատ. Из истории, 23

Լուսանկ. 170

635. Սրանից փոքր-ինչ հարավ եղած նույնակերտ տապանաքարին՝ 6 տող.

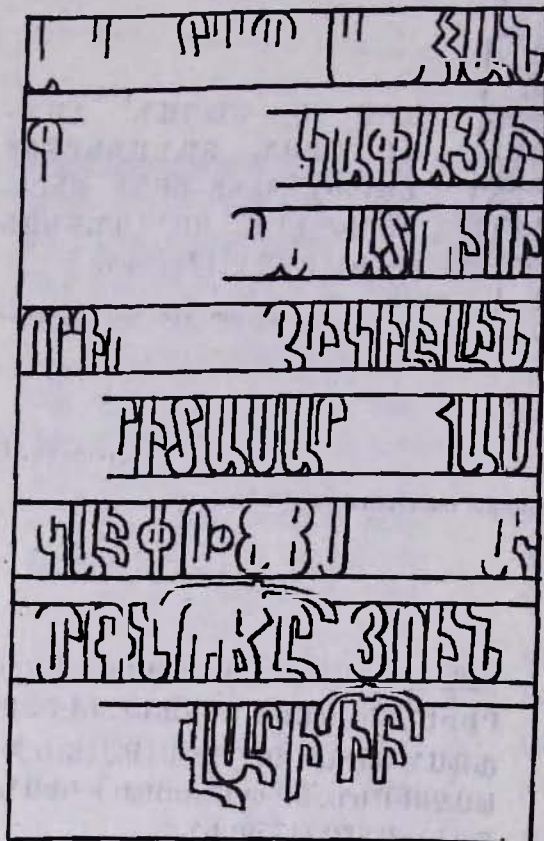
ՍԱՊԱՆ ՀԱՆ ԳՍՏԵՆ
ՍԵԻՆ ԻԳՈՂՆ ՏԱՆԱԿ
ԵՆՏ ՅԻՔՈՒԱՆԳՈՒ ՈՐԴ
ՍՆՏՍԻ Ի ԻՆՍԻՆ ՈՐԴ
ԱԻԿԵԱՆՍ ԹԹ
ՅԸԻՆ

ԱՅՍ Է ՍԱՊԱՆ ՀԱՆԳՍՏԵԼԱՅ/ Ա-
ՐԵԻԵԼՑԻ ԳՈՒՂՆ ՏԱՆԱԿ/ԵՐՏՑԻ
ՖՈՒԱՆԳՈՒԼԻ ՈՐԴԻ/ ՄԼԱՅՏԵԼՍԻ
ԽԱԶՈՒՄԻՆ, ՈՐ Փ/ՈՒԵՑԱԻ Ի ԿԵԱՆՍ
ԹՎԻՆ Ռ/ՄԸ (1759)-ԻՆ:

Հրատ. Из истории, 23

Լուսանկ. 171

636. Տապանաքար, սպիտակ մարմարից, եղծված արձանագրությամբ, սակայն հնարավոր է վերծանել.

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՀԱՆ/ԳՍՏԵԱՆ ԿԱ-
 ՓԱՅԵԼՑԻ ԱՆՍՈՒԱ ԽԱՏՈՒՐԻ
 ՈՐԴԻ ԵԶԵԿԵԼԻՆ, / ՈՐ ԵՐԻՏԱ-
 ՍԱՐԴ ՀԱՍ/ԱԿԱԻ ՓՈԽԵՑԱԻ ԱՌ-
 ՔՍ ՏԵՐ

ԹՎԻՆ ՌՃԸ(1659), ՅՈՒՆ/ՎԱՐԻ
 ԻԲ (22):

637. Տապանաքար, սպիտակ մարմարից, փոքր չափսերի. ձախ եզրը մնացել է նո-
 րաչեն պատի մեջ: Կարելի է վերականգնել 6 տող.

.. ՏԱՊԱՆԱՅԻ
 ... ՏԻՐԱՑՈՒԵԻ
 .. ԵԱՍԻՈՐԻ
 ... ՆԷՍԸՆՈՐՓՈ
 ... ԻԿԵԱՆԸՍ
 ... ԹՈՂԹ

ԱՅՍ Է/ ՏԱՊԱՆ ՀԱՆԳ[ՍՏ]ԵԱՆ ՏԻ-
 ՐԱՑՈՒ ԵԻ.../ԱՆԴՐԵԱՍԻ
 ՈՐԴԻ [Ե]ՈՎՀԱՆԵՍԸՆ, ՈՐ
 ՓՈԽԵՑԱԻ Ի ԿԵԱՆԸՍ/ ԹՎԻՆ ՌՂԹ
 (1650):

638. Եկեղեցու հարավային մուտքի ձախ պատին, սվաղի տակ բացված որմնա-
նկարին, 1 տող.

...ԼՈՅՍ Ի ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ՀԵԹԱՆՈՍԱՑ:

639. Նկարի գլխին լուսապսակից վեր.

ԱՆՆԱ

Արձանագրություններ, որոնք այժմ տեղում չկան²⁸¹:

640.

Ար խաչս յիշատակ է նուաստ Դաւթի...գրեցաւ թիւ ՆԺԶ (967):

Ծանոթ. Թվականը խիստ կասկածելի է:

Հրատ. Кучук-Иоаннесов, Др. Воот, 63, Из истории. 7

641.

Բարեխաւս է սուրբ նշան Ալէքսին, Սալուժանին և Էմին պէին. թվ. ՊՂԶ (1447), դեկ-
տեմբերի...

Հրատ. Кучук-Иоаннесов, 34.

642.

Այս է տապան հանգրստեան Տանակերտցի Փիրդուլի որդի Նիկալայոսին, որ իոխե-
ցաւ թվին ՌՀԳ (1624):

Հրատ. Кучук-Иоаннесов, 34.

643.

Ով անցաւորք ճանապարհի, խնդրեմ ի ձեռն առաք զողորմի. եթէ ասէք հայր մեղա, մի
օր նեղութեան ձեզ ողորմի Աղքերմանցի Սերգիսի կողակից Դշխոյին, որ իոխեցաւ
յլաշխարհէս թվին ՌԲՃն (1756) ԻԲ (22) օրն:

Ծանոթ. Կասկածելի է թվականը:

Հրատ. Кучук-Иоаннесов, 34.

644. Տապանաքար, սպիտակ մարմարից. շրջված վիճակում եղել է դեպի Շաբո
ղնացող ճանապարհի եղրին կառուցված փոքրիկ թաղածածկ եկեղեցու մուտքի մոտ.

Այս է տապան հանգստեան Երևանու ի գլուղէն Կեթուհեցի Յակոբի որդի աթրացու Յօ-
վանէսին, որ իոխեցաւ առ Քս թվին ՌՃԿԴ/-ին (1715) դէկտեմբերի ի (20) օրին:

Հրատ. Меликсет-Беков, 41, Ա. Թորամանյան, 24:

645. Տապանաքար, սպիտակ մարմարից. դանվելիս է եղել Բուլղարական կոչված
եկեղեցու մուտքի մոտ՝ աստիճանների կողքին.

Շնորոք Ամենագօր Կոչողին ես ասէր Խաչատուրի լծնակից Մարին, որըս իոխեցաւ առ.

281 Քուչուկ-Հովհաննիսյանը Աղքերմանի 42 արձանագրություններից (45x110սմ չափսերի) հրատարակել է 6-ը: Մյուսները եղել են տեղի ս. Աստվածածին եկեղեցու պատերի մեջ, ինչպես նաև ծխական դպրոցում, ուր տեղափոխել էր ուսուցիչ Այդինյանը:

այն, որում ցանկայի. թվին ՌԲՃԸ (1759)-ին, սեպտեմբերի ԻԳ (23), օրն շարաթի. ոհ, եղկելի եւ մեղապարտ մնացի իմոց. ով որ կարդա՝ մէկ բերան ողորմիս ասասցէ և ոգորմեսցի. ամէն:

Ծանոթ. Մելիքսեթ-Բեկը կարդացել է սեպտեմբերի Գ:

Հրատ. Меликсет-Бекоев, 42

646. Տապանաքար՝ մարմարից. գտնվելիս է եղել ս. Օգսենա եկեղեցու ցանկապառի հարավ-արեւմտյան անկյունում.

Սարգիս վաճառական

Ճարտար քաջ խոհական,

Ժնուկ Ախքիւրմանի՝

Որդի Խարայ Դաւթի.

նախնի Ախքիւրմանու.

Յառնջ գիւղն Արգասու,

Ջանայ հայցմամբ յողոք

Արքային բարնայ ըողոք՝

Յերկրէս տարագրելոց

Դարձման եգիտ միջոց.

Ի թուին Հայոց 1211, դեկտեմբ. 5,

Օրն չորեքշաբթի (1762):

Հրատ. Меликсет-Бекоев, 42, Из истории, 24

ԲԵԼԳՈՐՈՂ-ԴՆԵՍՏՐՈՎՍԿԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԵՐԵՉՄԱՆՈՅ

Գտնվում է քաղաքի Շարսկայա փողոցի ծայրամասում, մսի կոմբինատի մոտ: 1970-ական թվականների վերջերին ոչնչացվեց այս ձեռնարկության նոր մասնաշենքերի կառուցման պառճառով: Մեր այցելության ժամանակ (1971 թ.) գտնվում էր րավարար վիճակում, ցանկապառած էր գեղնավուն, թրծած աղյուսով: Գերեզմանոցի պաշակ Կոնստանտին Իլչենկոն մանրամասն պատմեց իր հոր (որը նույնպես պաշակություն է արել այսպեղ) կենդանության օրոք կանգնեցված մահարձանների ու կոթողների մասին:

Գերեզմանոցում առանձնապես աչքի էին ընկնում Ասավածաաուրյանների (Ասվադուրովների)²⁸² շիրիմ-աան կոթողները (ճարարապետ Լ. Նաֆիլյան, ինժեներ Ն. Շեցով) մարմարակերտ սքանչելի արձաններ, քանդակազարդ ապանաքարեր, որոնցից մի քանիսը փրկվեցին և աեղափոխվեցին ս. Օգսենա եկեղեցու բակ: Տեղեկանալով այն մասին, որ ոչնչացվելու է այս գերեզմանոցը, մենք ընդօրինակեցինք որոշակի արժեք ներկայացնող բոլոր արձանագրությունները, անկախ նրանց ժամանակից:

²⁸² Ասվադուրովների դամբարանի մանրամասն նկարագիրը տե՛ս Ա. Թորոսյանյան, նշվ. աշխ., էջ 24-25, ինչպես նաև նրա Из истории, 26-27.

647. Դամբարան՝ երկթեք ասնիքով, մուռքի ճակատին ամրացված սպիտակ մարմարե սալաքարին՝ 4 առդ.

ԴԱՄԲԱՐԱՆ/ՄԱՐԿՈՍԻ/ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐԵԱՆՑ/ԵՒ ԸՆՏԱՆԵԱՑ ԻՒՐՈՑ:

648. Մահարձան-կոթող, սպիտակ մարմարից: Արևմյան կողմին, զարդաքանդակների ասկ՝ 5 առդ.

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ
ԻՍԱՀԱԿ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐԵԱՆ
ՎԱԽՃԱՆԵՑԱԻ ՅԱՄԻ ՏՌՆ 1877 ՕԳՈՍՏՈՍԻ 4,
77 ԱՄԱՑ

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ/ԻՍԱՀԱԿ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐԵԱՆ./ ՎԱԽՃԱՆԵՑԱԻ ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1877, / ՕԳՈՍՏՈՍԻ 4/ 77 ԱՄԱՑ:

Հակառակ կողմում՝ նույնը ոռոսեոն:

649. Մահարձան, սպիտակ մարմարից. պառվանդանի վրա՝ հերարձակ ծնկաչոք կին. հայացքը ղեպի երկինք: Պառվանդանի հյուսիսային կողմին, սառը՝ 5 առդ.

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ ՄԱՐՄԻՆՆ
ԵՐԵՄԻԱՅԻ ԱՐԳԱՐԵԱՆ
ԵՐԵՄԵԱՆՑ
ԾՆ.ՅԱՄԻ 1820 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 18
ՎԱԽՃ ՅԱՄԻ 1884 ԱՊՐԷԼԻ 12

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ ՄԱՐՄԻՆ / ԵՐԵՄԻԱՅԻ ԱՐԳԱՐԵԱՆ/ ԵՐԵՄԵԱՆՑ./ ԾՆ. ՅԱՄԻ 1820, ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 18. / ՎԱԽՃ. ՅԱՄԻ 1884, ԱՊՐԷԼԻ 12:

Արեւելյան կողմին.

Здѣсь покоится прахъ /Еремъ Макарича/ Еремеева/- родился 18 сентября 1820 года. /скончался 12 Апрѣля 1884 года.

650. Մահարձան, մարմարակերտ, երկաստիճան պառվանդանով. պառվանդանի վրա կանգնած է հերարձակ կին, ձեռքերը կրծքին ծալած, թոկով ամրացված խարիսխը կողքին: Քանդակից ներքև՝ 5 առդ.

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ/ԳԱԼՈՒՍՏ/ԱՍՎԱԴՈՒՐԵԱՆՑ./ ԾՆԵԱԼ 1812 Թ. ՅՈՒՆԻՍԻ 1-ԻՆ, /ՎԱԽՃԱՆԵԱԼ 1886 Թ. ՕԳՈՍՏՈՍԻ 19-ԻՆ:

Արեւելյան կողմին՝ 2 առդ.

ՅԻՇԱՏԱԿ ՍԱՐՐԱ ԿՆՈՋԻՑ/ԵՒ ՕՐԻՕՐԹ ՄԱՐԻԱՄԻՑ:

651. Մահարձան, մարմարակերտ. երկաստիճան պատվանդանի վրա կանգնած է հերարձակ կին. աջ ձեռքը կրծքին, ձախով բռնել է խարիսխի կոթը. ստորև՝ քառաթև հրեշտակներ: Տղամարդու դիմաքանդակի շուրջ, վերից 2-րդ պատվանդանին՝ 2 տող.
ՍԻՄԵՈՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐԵԱՆ/ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐՈՎ:

Ապա՝

Семеонъ теодоровичъ/ Асвадуровъ. /Род. 6 февраля 1807 года./ умер 14 декабря 1875 года.

Նույն մահարձանի արևմտյան կողմին, պատվանդանի 2-րդ աստիճանի վրա՝ 2 տող.

ՄԱՐԻԱՄ ՍԻՄԵՈՆԵԱՆ/ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐՈՎ:

652. Մահարձան, սպիտակ մարմարից, քառաթև խաչը դիպին, որին հենվել է փոքր-ինչ թեքված կինը: Պատվանդանի կողմերին փորագրված է 7 տող.

Здесь покоится рабъ Божій /Мелкисетекъ/ Мардиросовичъ/ Азатовъ/. Родился в 1832 году./ скончался 1884 года 22 августа /Аккерманъ./

653. Հյուսիսային կողմին՝ 8 տող.

Смираннымъ честнымъ / и правдивымъ/

Слылъ межъ знакомыхъ/ и родныхъ/

Прелыцалъ всѣхъ славомъ/ он нельстивымъ

Не зналъ помысловъ/ дурныхъ

Трудомъ вскормленный и вспоенный,

В трудѣ онъ жребіи виделъ свой.

Недугомъ тяжкимъ удрученный

Сошелъ на вѣчный онъ покой.

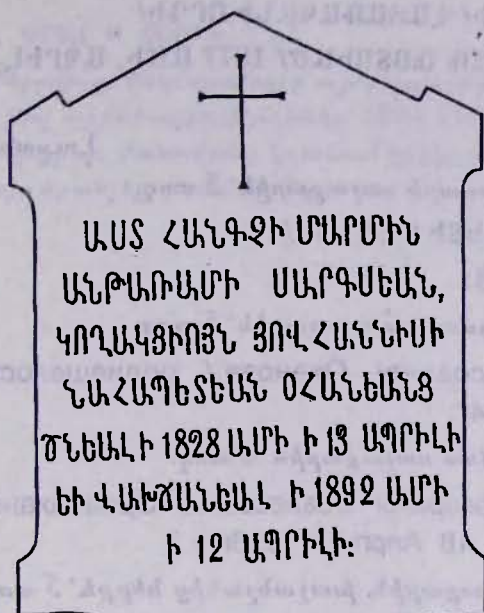
654. Կոթող, սպիտակ մարմարից. հանդուցյալի դիմաքանդակը տեղում է. պատվանդանի վրա՝ 5 տող.

ԱՅՔՐՄԱՆՑԻ ՄԱՆՈՒԿ ՎԱՃԱՌԱԿՄԷՆ, ՈՐԴԻ ՀԱՐԱՋԱՏ ՔՐԻՃԻ./ ՄԱՐՈՒԹԵԱՆ ՔԱԶԵԻ ԽՈՀԵՄ Ի ՆՄԱՆ ՄԷՐ ՀՈԳԱԲԱՐՑՈՒ / ՀԱՅՈՑ ԴՊՐԱՏԱՆ./ ԾՆԵԼԱԼ Ի 1808 Թ. ՓՐԿՉԱԿԱՆ. ՍԱ/ ՓՈԽԵԱՑԱԻ ԱՌ ԱԾ 1869 ԹՈՒԼԱԿԼԱՅԼԻՆ]. ՏՐ ՅՍ ԴԱՍԵՍՑԷ/ ՉՀՈԳԻ ՍԲԻ ԴԱՍՍ ԵՐԱՆԱԿԱՆ:

655. Կոթող, սպիտակ մարմարից, վրան՝ թևավոր խաչ. միջին պատվանդանին՝ 4 տող.

ԱՍՏ ՀԱՆԳՉԻ ԿԱՐԱՊԵՏ /ԱԻԱԳԵԱՆ./ ՈՐ ԾՆԱԻ 1800/ ԵԻ ՀԱՆԳԵԱԻ Ի ՏԷՐ 1880:

656. Կոթող, սպիտակ մարմարից, վրան՝ թևավոր խաչ, ստորև՝ 7 տող.

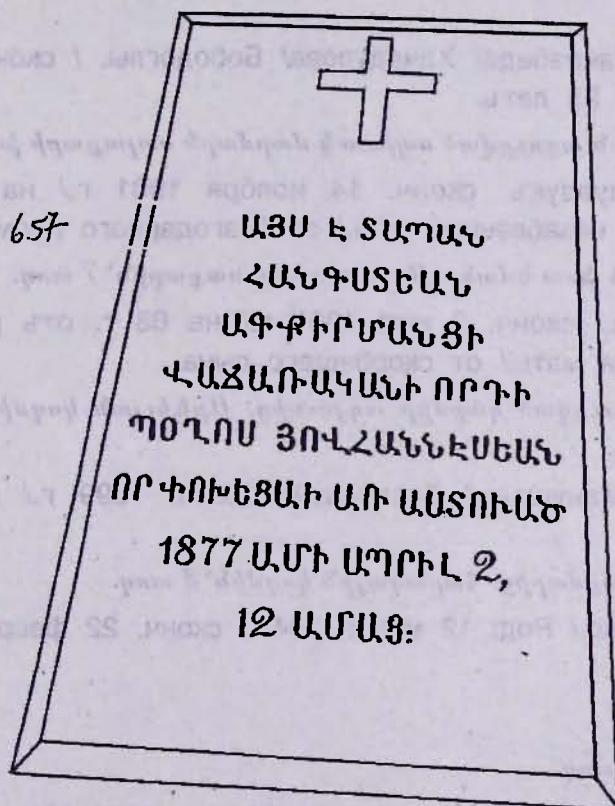

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ ՄԱՐՄԻՆ/ԱՆԹԱՌԱՄԻ
ՍԱՐԳՍԵԱՆ/ ԿՈՂԱԿՑԻՈՅՆ ՅՈՎՀԱՆ-
ՆԻՍԻ/ ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ ՕՀԱՆԵԱՆՑ. /
ԾՆԵԱԼ Ի 1828 ԱՄԻ, Ի 13 ԱՊՐԻԼԻ/ ԵՒ
ՎԱԽՃԱՆԵԱԼ Ի 1892 ԱՄԻ/ Ի 12 ԱՊ-
ՐԻԼԻ:

Արևելյան կողմին՝ 6 տող.

Здесь покоится прахъ/ Антарамы
Саркисовны/ жены Іоаннеса
Нахабетовича,/ Оханова, родив-
шейся Оханова 13 апрѣля 1828г. /
скончавшейся 12 апрѣля 1892 г.

657. Տապանաքար, զրված է սպիտակ մարմարե սալաքարին: Ունի 7 տող.

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ/ԱԳՔԻՐՄԱՆՑԻ/ՎԱՃԱՌԱԿԱՆԻ ՈՐԴԻ/
ՊՕՂՈՍ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ./ ՈՐ ՓՈԽԵՑԱԻ ԱՌ ԱՍՏՈՒԱԾ/ 1877 ԱՄԻ, ԱՊՐԻԼ 2/ 12
ԱՄԱՑ:

Հոսանկ. 172

658. Տապանաքար, վրան ազուցված մարմարե սալաքարին՝ 5 տող.
ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ/ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ԿՆՈՋ/ ՆԱՀԱՊԵՏԻ ՕՀԱՆՈՎԻ
ՍՈՂՈՄԷԻ/ ՈՐ ՓՈԽԵՑԱԻ 1873 ԱՄԻ 96 ԱՄԱՑ:

659. Տապանաքար, վրան ամրացված մարմարե սալաքարին՝ 5 տող.
Здесь покоится прахъ/Арутюна Ованесовича/ Оханова,/ родившегося 14
апрѣля 1853г./скончавшегося 18 іюня 1894г.

660. Տապանաքար. կենտրոնում՝ ազուցված սալաքարին՝ 6 տող.
Здесь покоится прахъ/рабы Божиѣва/ Маргариты Ованесовны/ Эрецпохановой/,
родившейся 12 іюня 1851г. скончавшейся 18 Апрѣля 1893г.

661. Տապանաքար, վրան ազուցված սալաքարին, խաչանշանից ներքև՝ 5 տող.
Иванъ Даниловичъ/ Татемовъ/ сконч. 27 марта 1910 г. на 66 году жизни./
миръ праху твоему/, незабвенный мужъ.

662. Կոթող, սպիտակ մարմարից. պահպանվել է միայն պատվանդանը, որի վրա՝ 8
տող.
Здѣсь/ покоится прахъ/ Хайрабеда/ Хачадурова/ Бободоглы. / скончался/ 24го
іюня 1872 года/ отъ роду 35 летъ.

663. Տապանաքար, վրան ազուցված սպիտակ մարմարե սալաքարի խաչից ներքև՝
Джухеръ Назаровна/ Дзаудзукъ. сконч. 14 ноября 1901 г./ на 75 г. отъ
роду./ Мир праху твоему./ незабвенная тетя./ от благодарнаго племянника.

664. Նախորդի կողքին և նրա նմանությամբ տապանաքարին՝ 7 տող.
Назлы Назаровна/ Попова./ сконч. 8 мая 1887 г./ на 63 г. отъ роду./ Миръ
праху твоему/, незабвенная мать./ от скорбящего сына.

665. Դամբարան, կառուցված կարմիր տղյուսից: Արևելյան կողմին ազուցված
մարմարե սալաքարին՝ 5 տող.
Здесь покоится прахъ/ Манушакъ/ Торосовой/ сконч. 1899 г./ на 85 году
жизни.

666. Կոթող, սպիտակ մարմարից. հարավային կողմին՝ 3 տող.
Караетъ Сергеевичъ Луско./ Род. 12 марта 1843./ сконч. 22 февраля 1910.
Արեմտյանին՝ 1 տող.

Светлomu yмy.

Հյուսիսային կողմին՝ 2 տող.
Господи, да будетъ воля твоя./ Мир праху твоему, дорогой, незабвенный

мужъ, отец и братъ.

Բելգորոդ-Պենսարովսկիի այժմ գոյութիւնն չունեցող Հայկական գերեզմանոցում կային բազմաթիւ արձանագրութիւններ՝ 1890, 1909, 1919 և այլ թվականներով, որոնք, ավաղ, չընդօրինակեցինք, մանավանդ կռահում էինք, որ մոտ գալիքում ոչնչանալու է բաց երկնքի տակ եղած այս սքանչելի թանդարանը: